

Леся Костюк

ОБРЯД НАРОДЖЕННЯ ДИТИНИ НА ГАЛИЧИНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті на основі свідчень численних інформаторів автор подає характеристику родильної обрядовості сільських жителів Галичини другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Ключові слова: Галичина, обряд першої купелі, куми, відвідини, ім'я наречення, обряд хрещення.

Чи не найбільше щастя для кожної української родини як в минулі часи, так і сьогодні було, є і буде народження дитини. Адже кожна новонароджена дитина – це символ продовження життя. З давніх часів відомо, що поява немовляти в українській родині супроводжувалася певними обрядами та звичаями, на які так щедра українська земля. Розглянемо передпологий, пологовий і післяпологовий періоди у житті жінки-галичанки. Усі ці періоди наповнені певними традиціями, обрядами та звичаями, котрих дотримується вагітна жінка, щоб народити здорову та щасливу дитину.

Метою статті є комплексне вивчення родильної обрядовості Галичини як фрагменту сучасної сімейної звичаєвості. Реалізація зазначеної мети передбачає розв'язання низки завдань: методом польового дослідження зібрати й опрацювати етнографічні матеріали у жителів Золочівського, Бродівського і Перемишлянського районів Львівської області, простежити та проаналізувати локальну специфіку родильних звичаїв галичан.

Порушена проблема знайшла відображення у студіях істориків та етнографів. Окремі аспекти цього питання порушувалися у працях таких науковців, як М. Грушевський [1], Митрополит Іларіон [2], Мудрий Софрон [3], М. Лановик, З. Лановик [4], котрі подають загальну характеристику родильної обрядовості, проте лише поверхнево згадують про досліджувальну територію. Важливі та цікаві відомості про галицький обряд народження дитини подають інформатори [5–11]. Цінність їхніх свідчень полягає в тому, що ці люди неодноразово були учасниками описаних ритуалів. У своїх свідченнях респонденти розповідають про зміни ставлення сучасної молоді до передпологових обрядів, а саме пересторог для вагітної жінки, у різних місцевостях Галичини, пояснюють значення обрядів хрещення та вибору кумів тощо.

Загальновідомо, що вагітність – особливий період, під час якого жінка потребує найделікатнішого догляду. Її організм особливо вразливий, оскільки мусить забезпечувати життєдіяльність двох або більше осіб одночасно. Тому впродовж дев'яти місяців слід особливо берегтися від будь-якого захворювання, дбати про повноцінне харчування, сон, відпочинок, позитивні емоції. Саме через це у системі народної обрядовості період вагітності пов'язаний із цілою низкою наказів, заборон, забобонів. Цікаво, що навіть жінки-скептики, які мають цілком раціональні погляди на життя, з лекістю приймають всю рекомендовану систему поведінки. Очевидно, бажання кожної майбутньої матері народити здорову дитину настільки сильне, що вона готова для цього використовувати всі рекомендовані засоби, навіть якщо розуміє, що все це умовності, які іноді просто смішні.

Необхідно зазначити, що вагітним жінкам у Галичині насамперед рекомендувалося бути спокійними і лагідними впродовж визначеного періоду. Не слід було відразу всім розповідати про свій стан. Часто про зародження нового життя не говорилося доти, поки цей факт не ставав очевидним, щоби не зурочити майбутнє дитя. Хоча, наприклад, в м. Глинянах (Золочівський р-н Львівської обл.) вважали, якщо дитина довго не розмовляє, то причиною цього є те, що мати довго приховувала свою вагітність [7]. Тож бачимо, що іноді народні повір'я самі себе заперечують.

Якщо незаміжній вагітній жінці пропонували стати дружкою на весіллі, слід було відмовитися від такої пропозиції, щоби не зашкодити подружньому щастю нареченої. Також вагітні жінки не виконували роль старостин на весіллі і не ставали кумами [11]. З чим пов'язана така заборона, достеменно сказати важко, але, очевидно, в такий спосіб оберігали ненароджене дитя, емоції його матері.

Вагітним жінкам заборонялося щось позичати, щоб дитині не довелося колись у житті просити милостині [11]. А от відмовити у проханні жінці, яка чекає дитину, вважається неприпустим, бо тому, хто відмовляє, начебто все погризуть миші. Швидше за все, така заборона існує для того, щоб не засмучувати зайвий раз жінку, не викликати в неї образу, прикрість.

Вважається, що дитина переймає від матері все, що вона робить. Тому в наш час, коли неважко дізнатися, кого чекають майбутні батьки, жінка повинна виконувати ту роботу, яка відповідає статі її дитини. Якщо має народитися дівчинка, мати намагається якомога більше куварити, виконувати неважку хатню роботу, вишивати, дбати про красу власної оселі, співати. В'язати заборонялося, бо, мотаючи нитки, жінка наражає своє дитя на небезпеку бути обмотаним пуповиною. Також в с. Вороняки (Золочівського р-ну Львівської обл.) не рекомендувалося вагітним жінкам стригти, фарбувати волосся, щоби не забрати краси у доньки і щоби не була рудою [5]. Якщо чекають хлопчика, жінка намагалася час від часу взяти до рук молоток, спробувати щось змайструвати, брати участь у вирішенні якихось важливих питань, тобто, певною мірою моделювати чоловічу поведінку. В минулому, не знаючи, хто народиться, жінка просто намагалася бути працювитою, лагідною, спокійною.

Незалежно від статі майбутньої дитини, мати не має права лихословити, вживати алкоголь, красти (бо в дитини буде сип), брехати, виявляти жорстокість до тварин (заборонялося копати собак і кішок, бо дитина буде волохатою), брутальність у поведженні з оточуючими. Адже згодом саме так буде поводитися її дитина.

На Галичині прийнято оточувати вагітну жінку естетично гарними предметами, щоби відчуття краси і гармонії передавалось дитині. Тому їй заборонялося задивлятися на калік, хворих, не можна чогось злякатися, не можна дивитися на пожежу. Якщо вже чогось вагітна жінка злякалася, то жодному разі не можна торкатися руками обличчя чи інших частин тіла, щоби у дитини не з'явилася в тому місці родима пляма [6]. Також вагітній жінці заборонялося ходити на похорон.

Речі для майбутньої дитини купували тільки найближчі родичі, а майбутня мати не робила цього, щоби не нашкодити дитині.

Для захисту від нечистої сили й пристрїту вагітним жінкам радили носити обереги: залізну голку або ніж, друзки від розбитого близкавкою дерева, вугілля, шматок цегли від печі [4, с. 145]. До речі, на Галичині існував звичай прив'язувати мішечок з глиною або попелом із печі спочатку вагітній жінці, а згодом немовляти до руки [8]. Це робилося для того, щоби духи родинного вогнища оберігали та захищали матір і дитину. Також вагітній жінці дозволялося носити намисто з бурштину, бо в неї пологи будуть легкими й вдалимими (але бурштин протипоказаний у разі гіпофункцій щитовидної залози). Зі сказаного вище можна зробити висновок, що всі названі дії оберігають дитину від зайвих негативних емоцій.

Коли приходив час народжувати, респоденти із с. Шпиколоси (Золочівського р-н, Львівської обл.) стверджували, що жінка повинна подбати про гарний вигляд, підфарбувати брови, вії, уста, щоби у дитини були гарні і чіткі риси обличчя [9]. Новонароджене маля перший раз слід взяти на праву руку і дати йому до уст праву грудь, щоби дитина не була шульгою.

Оскільки сьогодні практично всі діти приходять на світ у пологових будинках, то обряди, пов'язані з перерізанням пуповини практично знівельовані, це стало звичайною медичною процедурою. До 60-х років ХХ століття на Галичині провідну роль у народженні дитини відігравала баба-повитуха, котра допомагала дитині появитися на світ. Як правило, в цьому регіоні повитуху запрошував батько майбутньої дитини. Приходила вона із хлібом, свяченою водою і цілющим зіллям. Вправна повитуха надавала практичну допомогу

породілі, щоб полегшити пологи: робила масаж, компреси з навару льону, розтирала маслом, вигрівала гарячим зерном [11]. Коли породіля не могла розродитися або пологи проходили важко, то в с. Вороняки (Золочівського р-ну Львівської обл.) панував звичай відчиняти усе: двері, вікна, розв'язувати всі вузли. Також приносили з церкви речі або відкривали Царські Врата. Часто бували випадки, що дитина народжувалася разом з послідом матері (в “чепці”), в яким була в лоні, – така дитина буде щасливою. Про неї кажуть: “У сорочці родилась” [2, с. 65].

Символічним було обрізання пуповини: хлопчиків її відсікали ножем або сокирою, щоб був добрим господарем, а дівчинці – на гребені, щоб пряла, коли виросте. Обряд зав'язування пуповини супроводжується побажанням дитині здоров'я, розуму, щасливого життя. Слід відмітити, що с. Голубиця (Бродівського р-ну Львівської обл.) існував звичай перев'язувати пуповину лляною чи конопляною пряжею і закопувати в землю або зберігати її та використовувати як оберіг [10]. На помежовій з Галичиною Гуцульщині дотримувалися звичаю зберегти пуповину до того часу, поки дитина сама її не розв'яже. Вірили, що таким чином дитина “розв'яже собі всю роботу”, буде рости хазяйновитою і розумною [12, с. 67].

У наш час, за кілька днів після пологів, породілю разом з дитиною відпускають додому. При цьому важливо, щоб новонародженого зустрів батько, або найближчі родичі, які з нетерпінням чекали появи на світ малюка.

Під час повернення породілі додому, коли її приводили до хати, то все скроплювали свяченою водою, особливо колиску чи ліжечко, призначене для немовляти. Також існував звичай класти ніж під подушку немовляти та матері, аж поки дитину не охрестять, щоб оберегти від нечистої сили. Щоб дитина мала велику сексуальну силу в м. Глиняни (Золочівський р-н Львівська обл.) існував звичай класти зуба борони під голову [6]. В такий спосіб проганяли все зле, що могло нашкодити.

У домі, де є маленька дитина, поводяться стримано, намагаються уникати різких звуків, щоби не налякати дитя, яке поступово починає реагувати на звуки.

Провідувати новонародженого йдуть лише найближчі родичі. Сторонніх людей намагаються не допускати, бо вважається, що неохрещена дитина має слабкий енергетичний захист і недобра людина може їй нашкодити. Навіть близькі родичі не завжди приходять зі щирими почуттями. Тому слід оберегти дитину від їхнього занадто прискіпливого погляду. Відвідувачі на Галичині обов'язково несуть з собою. В якості гостинця приносять хліб (щоб не довелось голодувати в житті), цукор або цукерки (щоб життя було солодким) і гроші (щоб був достаток). Не рекомендується провідувати немовля жінці, яка в цей час є нечистою, бо дитина може захворіти. Якщо ж уникнути такого візиту неможливо, то слід обов'язково сказати матері дитини про свій стан. Також небажано в цей період йти до хресту [7].

По всій досліджувальній території обряд першого купання для дитини мав надзвичайно важливе значення. Нами зафіксовано і локальні особливості цього звичаю. Так, в Галичині у воду часто додають відвар цілющих трав, які мають принести дитині здоров'я, силу, красу. У с. Вороняки (Золочівського р-ну Львівської обл.) існує звичай під час першого купання класти під ванночку книжку і гроші, щоб дитина була розумною і багатою, с. Шпиколоси (Золочівського р-ну Львівської обл.) монети кидали у ванночку. Воду після купання не виливають у той же день, бо, як правило купають дитину перед сном, а після заходу сонця не слід нічого виносити з оселі, де є немовля. Цієї заборони дотримуються впродовж року (щоби в дитини не пропадав сон) [9, 11].

До хрещення дитину якомога менше намагалися виносити на вулицю, та й матері не рекомендовано йти далі свого маєтку, щоби злі сили не могли нашкодити. Також мати, яка годує грудьми, коли йде з дому, повинна покласти за пазуху шматок хліба (щоб не пропало молоко) [11]. Існує заборона перед хрещенням вивішувати на вулицю випрані речі немовляти і матері, щоб їх не бачили сторонні [5].

Хрестини – один з найважливіших обрядів у житті людини. З точки зору християнства, хрещення – це приєднання людини до числа вірних, можливість бути учасником інших

Святих Тайн, встановлених церквою [2, с. 23]. Роль хрещення настільки важлива, що коли є загроза життю неохрещеної дитини і немає можливості дочекатися приходу священника, цей обряд має право здійснити будь-який християнин. Так, за часів радянського панування випадки такого хрещення траплялися у пологових будинках, зокрема, у м. Глиняни (Золочівського р-ну Львівської обл.), в лікарні працювала монахиня, якій доводилося проводити цей обряд над новонародженими, що не мали шансів на життя [6]. За часів тоталітарного режиму не кожен батьки могли покликати священника, бо це грозило звільненням з роботи та виключенням із лав Комуністичної партії. З позиції суспільства хрещення – це затвердження за дитиною імені, яке дають їй рідні, приєднання до спільноти.

Перед обрядом хрещенням на Галичині зберігся звичай обирання кумів – хрещених батьків для своєї дитини. У досліджувальному регіоні як правило, ними стають родичі з боку батька і матері дитини. При виборі кумів беруть до уваги їхню вдачу, бо вважають, що діти переймають риси характеру, звички і недоліки своїх хресних батьків. Якщо обоє кумів ще неодружені, то священник повинен запитати їх, чи не мають вони наміру одружитися, бо за церковним каноном їхнє кумівство може стати перешкодою для укладання шлюбу. З метою уникнення такої ситуації, священник радить обирати одружених кумів, або щоби хтось один був одружений. У с. Подусів (Перемишлянського р-н, Львівської обл.) кумів брали тільки одружених. Перед хрестинами вони повинні сповідатися. Ідучи до церкви в день хрестин хрещенні, кладуть за пазуху гроші, голку з нитками, зошит і ручку. На поріг будинку кладуть сокиру, газету, книжку. Роблять це для того, щоб дитина була розумною і працювитою [7].

У минулому кумів брали по дві пари або більше. Це пов'язано з високою смертністю серед молодих людей. У такий спосіб батьки перестраховувалися, якщо раптом їхня дитина залишиться сиротою, хресні повинні взяти дитину на виховання. Варто зауважити, що роль хрещених батьків не зводиться лише до купування подарунків похресникам. Ці люди відповідають перед Богом і батьками за духовний розвиток своїх похресників. І хоча в Галичині побутує звичай, що не можна відмовлятися бути хресними, але якщо людина розуміє, що не зможе часто спілкуватися зі своїм хрещеником чи хрещеницею, не зможе впливати на їхнє виховання, вона має повне моральне право відмовитися від цієї почесної місії.

Важливим елементом родинної обрядовості був вибір імені для новонародженого. За язичницьким звичаєм дитині давали два імені: перше – “справжнє”, яке знали лише найближчі і тримали його в таємниці (через вірування, що той, хто знає ім'я людини, має над нею владу); друге – те, яким кликали дитину. І це друге ім'я було відоме для інших. До вибору імені ставились дуже серйозно, вважаючи, що разом з іменем дитині вибирають долю [4, с. 162]. Часто, віддаючи данину духам предків, дитині давали ім'я когось із померлих родичів.

Церква радить при виборі імені дитини враховувати дату її народження і свято, яке є найближчим у церковному календарі. Наприклад, хлопчика, народженого 13 грудня, бажано назвати Андрійком, бо він “приніс собі ім'я”. Якщо ж імені, яке обрали батьки, немає впереліку імен святих осіб, священник дає подвійне ім'я, щоби дитина мала свого заступника в небі. У минулому на Галичині панував звичай, згідно з яким священник сам називав дитину. Вибір імені залежав від ставлення духівника до батьків новонародженого, до їхніх заслуг чи провин перед церквою [3, с. 56].

Щодо подвійного імені, то серед жителів Галичини побутують різні думки. Одні вважають, що дитина з двома іменами буде мати роздвоєну вдачу і виявляти суперечливі риси характеру. Інші думають, що подвійне ім'я не дає можливості злomu духові довідатись, яким іменем наречена дитина при хрещенні, і це заважає йому нашкодити дитині.

У перші періоди прийняття християнства люди приймали хрещення у 30-літньому віці. Але через це, що велика кількість людей не доживала до цього віку, згодом було дозволено хрестити дітей у дуже ранньому віці [3, с. 57]. У Галичині це роблять, як правило, через 40 днів після народження дитини. Чому саме на 40 день? До цього часу мати дитини чекає, поки її організм повністю очиститься після пологів. Лише через 40 днів священник читає молитву

вводу (повернення) до церкви над матір'ю. Щоби і два обряди збігалися у часі, хрестини теж відбуваються у цей період. В будь-якому випадку, з хрещенням дитини не зволікають, щоби дати їй особливий енергетичний захист. Для порівняння, у центральних регіонах України такої традиції не дотримуються. Частим явищем є хрещення дітей у віці одного-двох років.

Хресні батьки повинні знати “Символ віри” – молитву, у якій відображено основні догми християнства, затверджені першими Вселенськими церковними соборами [3, с. 60]. Також хресні приносять з собою “крижму” – відріз білого полотна, яке священик використовує під час хрещення (на крижму священик кладе дитину після святої купелі). Воно повинне бути чистеньке, біленьке, “тільки не з квіточками, бо буде лице цяточками”. Важливо не забути крижму, бо якщо забудуть, то дитина буде дуже рвати одяг [10]. У с. Лагодів (Перемишлянського р-ну Львівської обл.) під крижму кладуть ручку і зошит, щоб дитина гарно вчилася, а у с. Дунаїв (Перемишлянського р-ну Львівської обл.) на кутики полотна зав'язують гроші, щоб дитина була багатою. Також відбувається обряд очищення матері (“вивід”), над нею вчитують очищальні молитви, а потім дитина вцерковляється. Це церковне очищення від первородного гріху. Сам обряд хрещення відбувається, як обряд вирвання нового члена Церкви від влади диявола, чи нечистого взагалі. Після обряду хрещення і миропомазання хресні батьки з дитиною на руках співають і танцюють, щоб вона була вдалою до співу і танців [7].

Взагалі, хрестини намагалися святкувати дуже урочисто, бо це перший крок дитини в суспільному житті. Гостину роблять, як правило, вдома, щоби не позбавляти винуватця уростистості звичного середовища. Головні побажання висловлюють рідні і хресні батьки, спрямовані вони у далеке майбутнє. У Перемишлянському районі (Львівської обл.) існує звичай роздавати гостям в кінці святкування хрестин ті солодощі, котрі принесли дитині, щоб її життя було солодким [7].

У Галичині немає особливих звичаїв, пов'язаних зі святкуванням першого року життя. Лише існує звичай, що на Святвечір похресники йдуть колядувати. В кожному разі спостерігається сталий зв'язок між хресними батьками та їхніми похресниками.

На даний час деякі моменти родильної обрядовості Галичини зазнали певних змін – здебільшого скорочення тривалості її загалом чи окремих компонентів структури. Так, наприклад, значно спростилися забобони, що стосуються вагітних жінок, обряд першого купання, у якому сьогодні не вбачають первісного змісту, обряд запрошення кумів. Не спостерігається зараз вияву шанобливого ставлення до обов'язкової атрибутики, наприклад до обряду хрещення.

Таким чином, в сучасних умовах сукупність усіх структурних компонентів та обрядових дій галичан поступово відновлюється, спостерігається інтерес до старовинних родильних обрядів і прагнення використання народної символіки і атрибутики. Як наслідок цього, збільшується число охочих здійснювати усі ритуали з усіма звичаями. Можливо, у перспективі, матиме повне відродження родильної звичаєвості, як важливого складового компоненту родинної обрядовості українського народу загалом та Галичини зокрема.

Список використаних джерел

1. Грушевський М. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу / М. Грушевський // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1906. – С. 23–34.
2. Митрополит Іларіон Дохристиянські вірування українського народу – Вінніпег, 1981. – 245 с.
3. Мудрий Софрон, ЧСВВ Подружжя і церковне право. – Івано-Франківськ, 1995 – 96 с.
4. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість. Навчальний посібник / М. Лановик, З. Лановик. – К.: Знання-Прес, 2006. – 591 с.
5. Жарківський Михайло Степанович, 1967 р.н., житель м. Глиняни Золочівського району Львівської області, працівник Глинянської міської ради.
6. Чиж Ольга Йосипівна, 1933 р. н., жителька м. Глиняни Золочівського району Львівської області, вчитель-пенсіонер.
7. Кравець Михайло Володимирович, 1976 р. н., житель м. Глиняни Золочівського району Львівської області, виходець з с. Лагодів перемишлянського району Львівської області, водій.
8. Кравець Любов Михайлівна, житель м. Глиняни Золочівського району Львівської області, виходець з с. Лагодів Перемишлянського району Львівської області, медпрацівник.
9. Вербіньська Марія Яківна, 1960 р. н., житель с. Шпиколоси Золочівського району Львівської області, вчитель Глинянської ЗОШ І–ІІІ ступенів.
10. Прихарчук Марія Іванівна, 1984 р. н., жителька с. Голубиця Бродівського району Львівської області, вихователь дитячого садка № 57, м. Львів.
11. Боргуш Мирослава Петрівна, 1973 р. н., житель с. Вороняки Золочівського району Львівської області, вчитель Глинянської ЗОШ І–ІІІ ступенів.
12. Шухевич В. Гуцульщина. / В. Шухевич. – Ч. IV. – Верховина: Гуцульщина, 1999. – 304 с.
13. Українська етнологія: Навчальний посібник / За ред. В. Борисенко. – К.: Либідь, 2007. – 400 с.

Леся Костюк

ОБРЯД РОЖДЕНИЯ РЕБЕНКА В ГАЛИЦИИ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX – НАЧАЛА XXI ВЕКА

В статье на основе показаний многочисленных информаторов автор дает характеристику родильной обрядности сельских жителей Галичины второй половины XX – начала XXI века.

Ключевые слова: Галичина, обряд первой купели, кумовья, посещение, имя нарречення, обряд крещения.

Lesya Kostyuk

RITE BIRTH IN GALICIA SECOND HALF OF XX – BEGINNING XXI CENTURY

The article, based on evidence of numerous informants author presents characteristics Maternity ceremony rural Galicia second half of XX – beginning XXI century.

Key words: Galicia, the first ritual baths, gossips, visits, name narrechennya, rite of baptism.